

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Meriluoto, Taina

Title: Kokemusasiantuntijuus ohjaavana ja voimaannuttavana hallintana

Year: 2016

Version: Published version

Copyright: © 2016 Kirjoittajat ja Jyväskylän yliopisto

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Meriluoto, T. (2016). Kokemusasiantuntijuus ohjaavana ja voimaannuttavana hallintana. In M. Nousiainen, & K. Kulovaara (Eds.), *Hallinnan ja osallistamisen politiikat* (pp. 65-96). Jyväskylän yliopisto. SoPhi, 132. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6613-3>

TAINA MERILUOTO

3.

KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS OHJAAVANA JA VOIMAANNUTTAVANA HALLINTANA

JOHDANTO

Suomalainen sosiaaliala on 2010-luvulla kääntänyt katseensa kohti Syksilöiden kokemuksia. Kokemustieto ja sen mukaan ottaminen päätöksentekoon, auttamistyöhön ja vaikuttamiseen on muodostunut erääksi alan keskeisimmistä kehittämiskohteista. Kokemusasiatuntijoiksi nimettyjä toimijoita on tällä hetkellä mukana sekä julkisen sektorin että järjestöjen tuottamien sosiaalipalveluiden suunnittelussa, kehittämisessä ja toimeenpanossa.

Tässä luvussa asetan kokemusasiatuntijuuden hallinnallisuuden viitekehukseen. Luvun johtavana kysymyksenä on selvittää, miksi kokemusasiatuntijuuden kaltaista osallistamiskäytäntöä tulisi tarkastella hallinnallisuuden (engl. *governmentality*) näkökulmasta. Esitän, että kokemusasiatuntijuuden projekteissa voimaantuminen muodostetaan

synonyymiksi halulle ja kyvyille asettua hallittavaksi ja hallita itseään hallinnon päämäärien mukaisesti. Samanaikaisesti kokemusasiantuntijuudella tuotetaan kuitenkin myös uusia, vapaita toimintatiloja.

Vastaan kysymykseen kahdessa osassa: ensin perustelen, miksi kokemusasiantuntijuutta tulee tulkita osana ”uusia osallistamisprojekteja”, joissa osallistumisesta ja osallistamisesta tulee hallinnan väline (Gourgues, Rui & Topçu 2013, 12; Rosanvallon 2013, 305; myös Nousiainen tässä teoksessa). Esitän, kuinka kokemusasiantuntijuus on suomalaisen sosiaalialan kentällä rakennettu vastaukseksi kolmeen ongelmaan: tehotomiin palveluihin, hallinnan legitimititeettikriisiin ja pahoinvoiviin yksilöihin. Kokemusasiantuntijuudelle tuotettuja perusteluja analysoimalla osoitan, kuinka ratkaisuksi näihin kaikkiin muodostetaan ”voimaantunut yksilö” eli kokemusasiantuntija. Näin kokemusasiantuntijuuden keskeiseksi tehtäväksi rakennetaan – uusille osallistamisprojekteille tyypillisesti – uusien vaikutusmahdollisuuksien avaamisen sijaan aktiivisten ja ”hallittavissa olevien” yksilöiden tuottaminen (esim. Tesheen 2013, 50; Gourgues, Rui & Topçu 2013, 22–23; Newman & Clarke 2009, 23; ks. myös Miller & Rose 2008, 98–107 ja Mäkinen tässä teoksessa).

Luvun toisessa osassa siirryn tarkastelemaan hallinnallisuuden toista puolta, itsen hallintaa (engl. *government of the self*) kokemusasiantuntijuuden tapauksessa. Nostan esiin kokemusasiantuntijuuden projekteihin sisältyviä itsen hallintaa edellyttäviä hallinnan tekniikoita ja vastaan kysymykseen, miten osallistamisella hallinta toimii käytännön tasolla. Keskeiseksi kysymykseksi nousee kokemusasiantuntijuuden projektiin sisältyvän ohjaamisen ja voimaantumisen logiikan ristiveto, jota tarkastelen Michel Foucault’n paimenvallan käsitettä hyödyntäen (Foucault 2004, 130–131; 1982, 783–784). Esitän, että kokemusasiantuntijuuden tapauksessa alttius ja halukkuus asettua hallittavaksi esitetään synonyymina voimaantumisellem, ja siten projekteissa on pikemminkin kyse paimenvallalle tyypillisestä ohjaamisen logiikasta kuin aidosta, uutta toimintatilaa ja –mahdollisuuksia avaavasta voimaantumisesta.

Lopuksi pohdin, millaisia sokeita pisteitä hallinnallisuuden tutkimuksen näkökulma aiheeseen tuottaa. Kokemusasiantuntijoiden kuvaamiin aitoihin voimaantumisen kokemuksiin vedoten kysyn, onko hallinta aina ongelmallista.

Tarkastelen kokemusasiantuntijuutta kahdeksassa kokemusasian-

tuntijuutta vuosina 2008-2015 sosiaalialalla kehittäneessä hankkeessa¹. Aineiston muodostavat:

- hankkeita taustoittavat, perustelevat ja suuntaavat rahoittavien tahojen (Raha-automaattiyhdistys, sosiaali- ja terveysministeriö sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) ohjaus- ja ohjelmatekstit
- hankkeiden omat kokemusasiantuntijuutta koskevat tekstit, kuten hankesuunnitelmat ja -raportit, julkaisut, koulutusmateriaali ja ohjeistukset
- 21:n hankkeissa toimivan kokemusasiantuntijan ja yhdentoista työntekijän haastattelut².

Aineistonlukutapani sisältää piirteitä sekä diskurssianalyysistä että sisällönanalyysistä. Luen tekstimateriaaliani sekä haastattelupuhetta yhtä lailla kokemusasiantuntijuuden ilmiötä tuottavana kuin sitä kuvaavana puheena (esim. Gubrium & Holstein 2009, 42-55). Hallinnallisuuden teoria raamittaa analyysiäni tarjoamalla luentaani tulkintakehikon. Olen lähtenyt liikkeelle aineistolähtöisesti teemoittelemalla hankkeiden perusteluja, kokemusasiantuntijuudelle asetettuja tavoitteita ja kokemusasiantuntijoiden roolien kuvauksia, ja jatkanut tästä edelleen luomalla ensimmäisessä analyysiluvussa esitettävät kokemusasiantuntijuuden kolme kategoriaa. Toinen analyysilukuni nojaa vahvasti haastateltavieni tutkimushaastattelussa tuottamiin kuvauksiin kokemusasiantuntijuuden sisältämistä toimintatavoista, toiminnan koetuista rajoista ja itsessä tapahtuneista muutoksista. Hallinnallisuuden teoriaa apuna käyttäen olen lukenut näistä kuvauksista esiin niitä itsen hallinnan tekniikoita, joita toisessa alaluvussa esitän.³

MITÄ KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS ON?

Kokemusasiantuntijuudessa on kyse vaikeaksi määritellyn elämäkokemuksen, kuten sairauden, vammaisuuden, mielenterveys- tai päihdeongelman omaaville ihmisille luodusta toimijan roolista, jossa he osallistuvat aktiivisesti oman kokemuksensa tuottaman tiedon kautta sen organisaation tai toiminta-alueen toimintaan, jota heidän kokemuksensa koskee.

Käytännön tasolla alan toimijat määrittelevät hyvin eri tavoin sen,

kuka kokemusasiantuntija on, mitä hän tekee ja mikä on hänen suhteensa muihin alan toimijoihin. Kokemusasiantuntija saattaa olla joko palkattu työntekijä, vapaaehtoinen tai molempia yhtä aikaa. Hänen tehtävänään voi olla esimerkiksi palveluiden kehittäminen, kouluttaminen, muiden samaa kokeneiden auttaminen tai yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Yhteistä erilaisille kokemusasiantuntijuuden muodoille on toimijoiden elämänhistoriassa oleva, kielteiseksi määritelty kokemus, sekä toimiminen tuon kokemuksen tuottaman tiedon pohjalta, yhtäältä siitä motivoituneena ja toisaalta sen tuottamaan tietoon nojaten. Toinen yhdistävä tekijä on kokemusasiantuntijuuden taustalla vaikuttava ajatus yksilön kasvusta autettavasta aktiiviseksi toimijaksi, objektista subjektiaksi.

Suomessa kokemuksellisuuden puhe tuli osaksi sosiaali- ja terveysalan retoriikkaa etenkin päihde- ja mielenterveysjärjestöjen kautta. Mielenterveyden keskusliiton *Yhteinen ymmärrys ja avunanto mielenterveytyössä* (2007–2010) -hanke toteutti ensimmäisen Suomessa kokemustutkijoiden työnä tehdyn mielenterveys- ja päihdepalveluiden laadunarvioinnin, ja lanseerasi alan käyttöön termit kokemusarvioija ja kokemustutkija (esim. Leinonen 2012). Jo tätä ennen Muotialan asuin- ja toimintakeskus ry:ssä kehitettiin kokemusasiantuntijuutta KAVERI-projektissa (2001–2004) (Jankko 2008). Päihde- ja mielenterveysalalta kokemuksellisuus on levinnyt 2010-luvulla yhtä lailla osaksi lastensuojelun (esim. Pekkarinen 2011), nuorisotyön (esim. Gretschel & Mulari 2013) ja väkivaltatyön (esim. Laitinen & Nikupeteri 2013) keskusteluja sosiaalialan yhteiseksi puhunnaksi. Paraikaa lukuisilla sosiaali- ja terveysjärjestöillä on käynnissä kokemusasiantuntijuutta tai kokemustietoa edistäviä hankkeita ja -kokeiluita, ja niitä myös rahoitetaan laajalti.⁴ Päihde- ja mielenterveysalan kokemusasiantuntijat ovat, oivaan suomalaiseen tapaan, jopa perustaneet yhdistyksen nimeltä Koulutetut kokemusasiantuntijat.

Mutta miksi näin kävi? Vaikka kokemustoimijuus on parhaillaan yksi sosiaalialan puhutuimpia ilmiötä, on aiheen ilmiötasoinen tutkimus tois-taiseksi vähäistä. Hallinnallisuuden tutkimuksen näkökulmasta kokemusasiantuntijuuden ilmiötä ei ole tutkittu lainkaan. Kokemusasiantuntijuutta lähestyvää tutkimusta on Suomessa ja kansainvälisesti tehty pääasiassa kahdesta näkökulmasta:

1. Kokemuksen kautta osallistumista on tarkasteltu sosiaalityön tai terveydenhuollon viitekehyksessä erilaisten ongelmallisissa elämäntilanteissa elävien tai terveysongelmista kärsivien ihmisten toipumisen välineenä ja hyvinvoinnin lähteenä. Tällöin tutkimuksen kohteena ovat ensisijaisesti osallistumisen vaikutukset yksilön hyvinvointiin voimaantumisen (engl. *empowerment*) näkökulmasta.⁵
2. Kokemustoimijuus on sijoitettu osaksi yhteiskehittämisen, käyttäjätutkimuksen ja asiakaslähtöisyyden ilmiötä (engl. *service user involvement, co-research*), jolloin tarkastelun kohteena ovat asiakkaiden uudet osallistumistavat ja niiden tuottamat konkreettiset hyödyt palveluiden laadulle⁶ tai tutkimukselle.⁷

Ilmiön taustalla vaikuttavia muutoksia on tutkittu lähinnä Iso-Britanniassa, jossa kokemusasiantuntijuudella, -tiedolla ja -tutkimuksella on sosiaalialalla hyvin vahva sija (Tehseen 2013, 51). Peter Beresford, eräs alan pioneereista ja aiheen ensimmäisistä avajista myös Suomessa (ks. esim. Beresford & Salo 2008), esittää, että Britanniassa kokemusasiantuntijuus on kasvanut kahdesta juuresta: yhtäältä uusliberalistisesta tai konsumeristisesta yhteiskehittämisen ajatuksesta, ja toisaalta palveluiden käyttäjien omasta aktiivisuudesta syntyneestä ”selviytyjäliikkeestä” (engl. *survivor movement*). Edellisen tarkoituksena on Beresfordin mukaan ”tehostaa ja yksilöllistää” palveluita, lisäten samalla yksilön vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Selviytyjäliikkeen tavoitteena sen sijaan on ollut lisätä ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin ja palveluihin. (Beresford 2002, 96–97.)

Esitän, että Suomessa kokemusasiantuntijuudella ei ole nähtävissä tätä kansalaisaktiivisuuden pohjaavaa, jopa antagonistista syntytapaa. Vaikka kokemukseen perustuvalla kansalaistoiminnalla on suomalaisella järjestökentällä perinteisesti ollut vahva sija (esim. Hokkanen 2014, 219; Nylund & Yeung 2005), ja järjestöjen vertaistoiminnalla ja edunvalvonnalla vahvat perinteet (esim. Hyväri 2005; Toiviainen 2009), ei kokemusasiantuntijuus ole tutkimissani hankkeissa syntynyt kokemusasiantuntijoiden oman aktiivisuuden seurauksena. Sen sijaan se on jokaisessa tapauksessa ollut organisoijatahon alullepanema osallistamishanke, johon kokemusasiantuntijat on kutsuttu mukaan.

Järjestöissä kokemusasiantuntijuuden kehittämisen taustalla vaikuttavat 1990-luvun laman aikaansaaman ammatillistumisen seuraukset (esim. Julkunen 2000, 65–67). 2000-luvulle tultaessa järjestöjen toimintaa merkittävältä osaltaan rahoittava Raha-automaattiyhdistys alkoi evätä avustuksia ainoastaan palvelutuotantoon keskittyviltä järjestöiltä ja vaatia järjestöiltä raportointia ja todisteita ”vaikuttavasta kansalaistoiminnasta”. Muodikkaan osallistavan käänteeseen mukaisesti myös RAY:n retoriikkaan ilmestyi vaatimus ”panostaa kohderyhmän osallistamiseen, toiminnan sisältöjen suunnitteluun ja kehittämiseen”. (RAY – avustuslinjaukset.) RAY:n uudet linjaukset saivat aikaan valtavan määrän uusia osallistavia keinoja hyödyntäviä ja luovia kehittämishankkeita, joista kokemusasiantuntijuus on kenties näkyvin. Suomalaisessa järjestökentässä se voidaankin nähdä pyrkimyksenä yhdistää julkisen sektorin palvelutuotannon kumppanin rooli jäsenistön ja avuntarvitsijoiden edunvalvojan ja äänitorven tehtävään. Moni järjestötoimija kuvasikin, että kokemusasiantuntijuudessa on kyse ”vanhasta asiasta, jolle on annettu uusi nimi”.

Julkisella sektorilla kokemusasiantuntijuuden hankkeiden keskeinen alullepanija oli Sosiaali- ja terveysministeriön KASTE-ohjelma.⁸ Hyvinvointivaltion rahoituskriisin ja ihmisten laskevan osallistumishalukkuuden⁹ ristipaineessa ministeriö ryhtyi tukemaan hankkeita, joiden myötä ”kuntalaisten osallisuus lisääntyy ja syrjäytyminen vähentyy, hyvinvointi ja terveys lisääntyvät, hyvinvointi- ja terveyserot kaventuvat, sekä palveluiden laatu, vaikuttavuus ja saatavuus paranevat ja alueelliset erot vähentyvät” (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma. KASTE 2008–2011).

Tämä kehittämisen monikärkiohjus otti kokemusasiantuntijuuden erääksi keskeisistä keinoistaan – vastasihan kokemusasiantuntijuus ajatuksena niin osallisuuden edistämisen, hyvinvoinnin lisäämisen kuin palveluiden kehittämisenkin vaateeseen. KASTE-hankkeissa kokemusasiantuntijoiden ensisijainen rooli oli toimia konsultteina ”asiakaslähtöisempien palveluiden kehittämisessä” (esim. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma [Kaste] 2012–2015. Toimeenpanosuunnitelma, 67, 76). Osallistavista toimintatavoista yleisesti ja kokemusasiantuntijuudesta erityisesti muodostui normi hyvälle toimintatavoille ja innovatiivisille kehittämishankkeille (ks. esim. Sauvêtre 2013, 37–38).

Kokemusasiantuntijoiden tulkinta ilmiön syntymekanismeista on

kahtalainen: yhtäältä jokainen haastatelluistani kuvaa tulleen koke-
musasiantuntijaksi organisaation aloitteesta: joko heidät on kutsuttu
mukaan toimintaan järjestämällä rekrytointitilaisuuksia tai koulutuk-
sia, tai jo toiminnassa mukana olevia on ryhdytty kutsumaan uudella
nimellä. Toisaalta osa heistä kokee hankkeet aidosti kokijoiden äänitor-
vena tai ”emansipaationa”, kuten eräs haastateltava kuvasi. Hallinnalli-
suuden kehittämiseen ne kuitenkin sijoittaa pieni mutta merkityksellinen
ero brittiläisiin omaa tilaa valtaaviin selviytyjien liikkeisiin nähden: siinä
missä brittiliikkeet ovat ottaneet tilan itse, suomalaisissa kokemusasiant-
tuntijuuden tapauksissa tila on annettu.

TM¹⁰: Hei puhutaan hetki ihan sinusta kokemusasiantuntijana. Kerro
vähän, että miten sinusta tuli kokemusasiantuntija?

K10: (Nauraa). Joo. Mä en ollu koskaan kuullukaan semmosesta koke-
musasiantuntijuudesta. --- Niin yhen kerran sit tää sairaanhoitaja R
soitti mulle ja sano että kuule J, että meill oli tiimi ja siellä puhuttiin
tällasest ett me löydettiin tällanen kokemusasiantuntijakoulutus, ett
haluaisitsä lähtee siihen ett meidän koko tiimi on sitä mieltä ett sä sopi-
sit siihen koulutukseen. Ja no sit me tehtiin se hakemus yhdellä mun
klinikan käyntiajalla. Ja mä vielä ajattelin että no on tääkin ihmeelli-
nen nimi, ett kokemusasiantuntija, ett ei mul oo kokemusta mistään
muusta kun heroisiin käytöstä (nauraa). Ja tota niin mä pääsin sinne.

TM: Pystyksää kertomaan jotakin hetkee tai kuvaamaan sitä tilannetta
ett millon sinusta tuli kokemusasiantuntija?

K13: Joo, minusta ei varsinaisesti tullu vaan minusta lähinnä teh-
tiin kokemusasiantuntija. Ja se oli hieman erilaista kun tässä hankkeessa,
koska mä oon siis maahanmuuttajataustainen ja mä olin kehittämässä
maahanmuuttajataustaisille suunnattuja toimintoja niin kun sitten joh-
taja tuli siihen ja sano ett hei että täähän on ihan mahtavaa ett sähän oot
niinku jopa kokemusasiantuntija tässä hommassa. --- No mä tietysti hir-
veesti kummastelin sitä että aijaa että tarviiko sitä nyt virallisesti joten-
kin nimitä, mutta silloin vielä 2011 se oli tulossa trendiin ja sitä siis pyrit-
tiin viljelemään aika voimakkaasti nii en sitte kieltäytynykään siitä sanasta
vaikka virallisesti mun työtehtävä ei ollu mikään kokemusasiantuntijana
toimiminen. Niin silloin musta tavallaan tehtiin se kokemusasiantuntija.

Myös hanketeksteissä kokemusasiantuntijoiden mukaantulo on selvästi hallinnon ohjaama tapahtuma. Tekstit kuvaavat, kuinka kokemusasiantuntijoita kutsutaan mukaan, käytetään ja hyödynnetään. Tutkittavissa hankkeissa kokemusasiantuntijuuden kehittäminen oli aina ”ylhäältä alas” -suunnattu osallistamisprojekti, johon kokemusasiantuntijat itse saattoivat eriasteisesti vaikuttaa. Vaikuttamismahdollisuuksien ääripäissä olivat hankkeet, joissa kokemusasiantuntijoiden toimintatila, mahdolliset tehtävät, tarvittava osaaminen ja toiminnan edellytykset olivat etukäteen mietityt, ja kokemusasiantuntijat kävivät läpi valinta- ja koulutusprosessin. Toisessa ääripäässä ainoastaan aloite kokemusasiantuntijuuden kehittämiselle tuli ylhäältä, ja toimintamuotojen, toiminnan rajojen ja edellytysten määrittely tehtiin organisaation ja kokemusasiantuntijoiden jatkuvan neuvottelun tuloksena.

Kokemusasiantuntijaprojektien ”ylhäältä alas” suuntautuvan toimintalogiikan ja hallinnon aloitteellisuuden vuoksi esitän, että kokemusasiantuntijuutta on syytä tarkastella esimerkkinä uusista osallistamispolitiikoista ja niiden sisältämästä hallinnasta. Seuraavaksi esitän väitteelleni lisäperusteluja tutkimalla, millaisia toivottuja vaikutuksia kokemusasiantuntijuuden hankkeille asetetaan hanketeksteissä.

OSALLISTAMINEN HALLINTANA

Kaste-ohjelman ja sen toimeenpanon läpileikkaavina periaatteina ovat osallisuus ja asiakaslähtöisyys, jotka tarkoittavat muun muassa ihmisten kuulemista ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä itseä koskevassa päätöksenteossa, palveluissa ja niiden kehittämisessä. Ihmisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi ja eri-ikäisten näkemysten selvittämiseksi on tarpeen ottaa käyttöön yhteisöllisiä työmenetelmiä, joita ovat esimerkiksi kokemusasiantuntijuus, asiakasraadit, neuvostot ja foorumit. (KASTE 2, 10)

Kokemusasiantuntijuutta perustellaan jokaisessa tutkimassani hankkeessa osallisuuden ja osallistumismahdollisuuksien lisäämisellä. Kokemusasiantuntijuudella halutaan luoda ihmisille ”uusien vaikutusmahdollisuuksien”, saada heidän ”äänensä kuuluviin”, ja tuottaa heille kokemus mukanaolosta – yhdessä tekemisestä. Edellä osoitin, kuinka aloite osal-

listumisen lisäämiseen tuli jokaisessa tutkimassani hankkeessa organisaation taholta. Sen vuoksi kokemusasiantuntijuutta voi perustellusti tarkastella osallistamisena (ks. esim. Lappalainen 2010) ja osana 2000-luvun osallistavaksi käännteeksi nimettyä ilmiötä, joka pitää sisällään erilaisia kansalaisten osallistumista edistäviä strategioita ja toimenpiteitä (esim. Eriksson 2012; Saurugger 2010).

Nämä uudet osallistumistavat ovat Erikssonin mukaan tyypillisesti edustuksellista demokratiaa täydentäviä, suuremman osallistumisen muotoja. Niihin sisältyy ajatus kansalaisista aktiivisina osallistujina ja sosiaalista hyvinvointia luovien verkostojen, tiedon ja osaamisen tuottajina. (Eriksson 2012, 686–687.) Suorien toimintamahdollisuuksien ohella uusille osallistumismuodoille on tunnuksenomaista tiettyyn ongelmaan keskittyminen sekä konfliktien ja ristiriitojen välttäminen (Warren 2009, 6). Paul-Erik Korvelan mukaan tämä epäpoliittisoi osallistumisen. Korvelan (2012, 154–155) mukaan uusille osallistumispolitiikoille on tyypillistä, että kansalaiset osallistuvat koska hallinto haluaa heidän osallistuvan. Näin demokraattisesta osallistumisesta muodostuu Korvelan mukaan eräänlainen hallinnon toimintalinjaus, jolla ei tosiasiallisesti pyritäkään kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen.

Osallistamispolitiikkoja kohtaan esitetty terävin kritiikki kohdistuu-kin juuri osallistamisella hallintaan: uusia osallistamisprojekteja on syytetty hämäykseksi, jolla ihmisten huomio kohdistetaan tiettyihin hallinnon toivomiin asioihin ja edistetään hallinnon toivomia toiminnan muotoja. Samalla saadaan aikaan tunne aidosta mahdollisuudesta vaikuttaa, jolla tuetaan hallinnon legitimitettä. (Gourgues, Rui & Topçu 2013, 12; Newman 2005, 131–132; Bevir 2006, 427; Warren 2009; ks. myös Eriksson 2012, 695; Rosanvallon 2013, 305–306.) Tosiasiallisesti näiden projektien tavoitteena ei kritiikin mukaan ole aidosti edistää osallistujien vaikutusmahdollisuuksia, vaan tuottaa kansalaisia, jotka ”hallitsevat itseään tietyllä tavalla” (Gourgues, Rui & Topçu 2013, 22–23; Newman & Clarke 2009, 23; myös Miller & Rose 2008, 98–107).

Kokemusasiantuntijuuden sijoittaminen osaksi uusia osallistamispolitiikkoja on tietenkin väite, joka on perusteltava. Osoitan tämän kahdessa osassa: ensin käyn läpi hankkeiden ohjaus- ja hanketekstejä ja esitän, kuinka kokemusasiantuntijuus niissä tuotetaan vastauksena kolmeen toisistaan poikkeavaan ongelmaan. Esitän, että näitä kokemusasiantunti-

juudelle tuotettuja kehyksiä yhdistää käsitys kokemusasiantuntijuuden tarjoamasta ratkaisusta: voimaantuvasta yksilöstä.

Ongelman määrittelyn valinta kokemusasiantuntijuus-ilmion tyyppittelyn muuttujaksi perustuu ajatukseen ongelman määrittelystä keskeisenä hallinnan mekanismina. Carol Bacchi (2000) korostaa etenkin ongelmien representaation merkitystä. Hänen mukaansa erilaisten toimenpiteiden ja ratkaisuiden tutkiminen paljastaa myös, mikä niiden taustalla olevaksi ongelmaksi esitetään. Näitä representaatiota tulee Bacchin mukaan tutkia sillä ne paljastavat, millaisia oletuksia ongelmien representaatiot sisältävät ja millaisia subjekteja niiden sisällä tuotetaan. (Bacchi 2000, 48–50; ks myös Miller & Rose 2008, 14–15; 103–104 ja Mäkinen tässä teoksessa.)

Toiseksi osoitan, millaisia hallinnallisia tekniikoita käyttämällä kokemusasiantuntijuuden projektit lähtevät tuottamaan ”voimaantunutta yksilöä”. Kokemusasiantuntijoiden ja kokemusasiantuntijuutta kehittävien työntekijöiden haastatteluja hyödyntäen tuon esiin esimerkkejä sekä suorista hallinnan toimenpiteistä että hallinnallisuuteen kuuluvista itsetekniikoista, joilla voimaantunut ideaalisubjektiviteetti määritellään. Näin esitän, että kokemusasiantuntijuuden projekteissa kyky asettua hallittavaksi ja hallita itseään hallinnon päämäärien mukaisesti määritellään synonyymiksi voimaantumiselle ja hyvinvoinnille.

KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS RATKAISUNA JOKA VAIVAAN

Seuraavaksi esittelen kolme kokemusasiantuntijuuden taustalle tuotettua ongelmaa ja niihin hahmoteltuja kokemusasiantuntijuuden tarjoamia ratkaisuja. Luen rahoittaja- ja ohjaustahojen (RAY, STM ja THL) sekä kokemusasiantuntijuutta kehittävien hankkeiden tekstejä ja etsin vastauksia kysymykseen, miksi kokemusasiantuntija on tarpeellinen. Tämän pohjalta hahmottuu myös, millainen kokemusasiantuntija on ”oikeanlainen” vastaamaan määriteltyyn tarpeeseen. Esitän, että kokemusasiantuntijuus tarjoillaan hanketeksteissä vastauksena kolmeen pääongelmaan: 1) hyvinvointipalveluiden kriisiin, 2) hallinnon legitimeettivajeeseen ja 3) yksilöiden pahoinvointiin.

Ensimmäinen kokemusasiantuntijuuden projektin perusteluksi esi-

tetyistä ongelmista on julkisten palveluiden tuottamattomuus; palveluiden professionalistuminen ja pirstaloituminen sekä siitä seuraava kohtaamattomuus arkielämän kanssa. Tällöin ratkaisuna on luoda paikkoja arkitiedolle osaksi palvelurakenteita. Kun valikoidut palveluiden käyttäjät pääsevät itse muotoilemaan palveluita, tulee niistä perusteluiden mukaan tehokkaita ja ”asiakaslähtöisiä”.

Ilman sitä [kokemusasiantuntijuutta] ei nähdä, miten palvelut yhdistyvät elämän kokonaisuuteen. Palvelujärjestelmät näkevät ihmisen elämästä vain siivun. Konteksti puuttuu. --- Palvelujärjestelmän kehittäminen ilman arjen ymmärrystä on mahdotonta. Mistä muualta resurssien oikein kohdentamiseen tarvittavat tieto saadaan kuin asiakkaan arjesta? Kuka muu sen voi tietää kuin se ihminen, joka näitä palveluita käyttää? (hanketyöntekijä A, 10.4.2014)

Kehittäjäasiakkuuden toinen funktio on kehittää palveluiden ohella myös asiakasta itseään – palveluista tulee myös asiakkaan omaa tehokkuutta vaativia. Näin ratkaisu palveluiden toimimattomuuteen löytyy yksilöiden aktivoitumisesta yhtäältä palveluiden kehittämiseen ja toisaalta oman ongelmansa aktiiviseen hoitamiseen.

Palvelujen taloudellinen kestävyys huomioiden parannetaan palvelujen asiakaslähtöisyyttä ja lisätään kuntalaisten ja asiakkaiden osallistumismahdollisuuksia palvelujen kehittämiseen ja arviointiin muun muassa hyödyntämällä kokemustietoa. Samalla lisätään omatoimisen asioinnin ja omahoidon mahdollisuuksia. Panostetaan siihen, että hyvinvointia edistävien valintojen tekeminen on helppoa ja että kansalaisia kannustetaan vastuuseen omasta ja läheistensä terveydestä. (KASTE 2 Toimeenpanosuunnitelma 2012–2015, 67–68)

Toisaalta kokemusasiantuntijuuden tarpeen tuottavaksi ongelmaksi määritellään sitä järjestävän organisaation legitimititeettivaje – ”ihmisten puuttuminen” toiminnasta ja päätöksenteosta. Tämä on totta erityisesti järjestöjen projekteissa, joissa ammatillistumisen koetaan tukkineen sen väylän, jota kautta apua hakevien ihmisten äänet aiemmin kanavoituivat kansalaisvaikuttamisena. Kokemusasiantuntijoiden merkitys on vahvis-

taa organisaation sisäistä demokratiaa tuomalla ”ihmisten ääni” tehtäviin päätöksiin. Tällöin (ilman edustuksellista mekanismia valittu) kokemus-asiantuntija edustaa kohderyhmän ääntä esimerkiksi johtoryhmässä tai hankehallinnossa. Näin organisaatio saa toiminnalleen ja päätöksilleen vahvemman legitimitetin, joka on myös julkisesti melko yleisesti tunnustettua.

Instituutiot alkavat jossain vaiheessa keskittyä itsensä ylläpitämiseen. Myös esimerkiksi potilasjärjestöissä on tämä sama kehitys. Kokemus-asiantuntijuuden tavoitteena on järjestöjen toiminnan uudistuminen ja alkuperäisen tarkoituksen tuominen keskiöön. Tämä on korjausliikkeenä tuomassa jäsenten ja asiakaskunnan ääntä takaisin. (hanketyöntekijä B, 10.4.2014)

Julkisen sektorin kokemusasiantuntijuushankkeissa sama toive kuvataan osallisuuden ja mukana olemisen ilmaisuin. Asiakkaiden ja palveluiden eriytyminen nähdään paralleeliksi ilmiöksi kansalaisten hiipuvan osallistumishalun kanssa, ja kokemusasiantuntijuus esitetään ratkaisuna ”ottamaan kansalaiset mukaan palveluihin asiakkaan asemaa vahvistamalla” (esim. 10. Kehittyviä käytäntöjä 2011 - Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015, 13). Näin hankkeet sisältävät ajatuksen palveluiden (ja siten hallinnon) demokratisoimisesta.

Kolmanneksi kokemusasiantuntijuus esitetään ratkaisuna yksilön pahoinvointiin. Tällöin passiivisuus on hyvinvointiongelma, osallistumattomuus merkki syrjäytymisestä ja osattomuudesta ja kokemusasiantuntijuudella tuotettu osallistuminen eräänlainen hoidollinen menetelmä. Näin määriteltyn ongelmaan vastaava kokemusasiantuntijuus perustellaan usein yksilöiden ”henkilökohtaisen kasvun” tai toipumisprosessin kautta. Kokemusasiantuntijuuden mahdollisuus nähdään yksilöille arvokkaana tilaisuutena käsitellä omaa kokemustaan ja tuottaa sille uudenlainen merkitys. Siitä mahdollisesti seuraava toiminta näyttäytyy toisarvoisena; tavoite on jo saavutettu, mikäli henkilö esimerkiksi ottaa osaa kokemusasiantuntijoille tarkoitettuun koulutukseen, vaikka hän tämän jälkeen jättäytyisi kaiken toiminnan ulkopuolelle.

Kokemusasiantuntijana toimimisella on merkitystä kokemusasiantun-

tijalle itselleen omakohtaisesti. Kuulluksi ja arvostetuksi tuleminen vaikuttaa positiivisesti ihmisen itsetuntoon sekä auttaa kasvamaan ja kehittymään ihmisenä. On tärkeä kokea, että oma yksilöllinen, oma-kohtainen ja vaikea kokemus saa laajempaa merkitystä ja arvostusta. Kokemusasiantuntijana ihminen ei ole enää vain potilas eikä kuntoutuja vaan oman elämänsä ja kokemuksensa asiantuntija. (THL, Paremmat palvelut avaimia 2012, 13)

Näin määriteltyyn ongelmaan ratkaisuna on yksilön voimaantuminen kokemusasiantuntijuuden kautta. Osallistumisella ajatellaan olevan valtaistava funktio ja omaavan siten välinearvon lisäksi myös itseisarvo (esim. Aaltio 2013; Eriksson 2012). Kokemusasiantuntijuuden kaltaisissa voimaantumishankkeissa osallistuminen määritellään sekä lääkkeeksi että päämääräksi; osallistumisella ajatellaan olevan yksilöä kehittävä vaikutus, jonka seurauksena yksilö osoittaa hyvinvointinsa osallistumalla entistä aktiivisemmin. (esim. Lister 2002, 39–40; Cruikshank 1999, 83–84.)

Taulukko 1 tiivistää kokemusasiantuntijuuden taustalle tuotetut ongelmat ja niiden kokemusasiantuntijuudelle tuottamat kehukset.

Taulukko 1: Kokemusasiantuntijuuden projektien taustoja

Määritelty ongelma	Perustelut projektille	Tuotettu toimijan rooli	Tavoiteltu subjektiiviteetti	Lähestymistapa
1. Hyvinvointipalveluiden ongelmat: kalliit ja tehottomat palvelut, palveluiden ”kohtaamattomuus”, (yli)ammattillistuminen ja pirstaloituminen	– palveluita voidaan kehittää paremmiksi käyttäjälähtöisen tiedon pohjalta – kokemusasiantuntijuus aktivoi ihmiset toimijoiksi palveluissa	Kehittäjäasiakas	Itsenäinen tiedontuottaja, aktiivinen oman elämänsä parantaja	”User involvement”
2. Legitimiteettivaje yhteiskunnassa ja organisaatioissa, ihmiset eivät osallistu	”Ihmisiään” tuominen (takaisin) palveluihin ja järjestöjen toimintaan vahvistaa demokratiaa ja organisaatioiden legitimiteettiä	Edustaja	Aktiivinen, itseään hallinnoiva kansalainen, joka osallistuu organisaation etujen mukaisesti	Osallistava
3. Pahoineivat yksilöt	Osallistuminen lisää yksilön hyvinvointia	Kuntoutuja	”Sisäisesti vahva”, parantunut	Empowerment

Yhteistä kaikille kolmelle ongelmanmäärittelylle on keskittyminen yksilön osallistamiseen: yksilön aktivoituminen ja osallistuminen esitetään taianomaisena ratkaisuna jokaiseen ongelmaan. Juuri tämä paljastaa mielestäni kokemusasiantuntijuuden hallinnallisen luonteen. Kokemusasiantuntijuus on hyvin yksilöllistävä osallistamisprojekti, joka siirtää huomion yhteiskunnan tason ongelmista yksilön kokemuksiin, samalla vihjaten, että ratkaisu näihin ongelmiin löytyy pikemminkin yksilö- kuin yhteiskunnan tasolta (Beresford 2009, 253-254). Se määrittelee ”voimaannutettaville” osallistujille sekä toiminnan reunaehdot, tavoiteltavan subjektiviteetin, että ehdot, joiden mukaan yksilön ”voimaantumisen astetta” arvioidaan” (Cruikshank 1999, 68–69). Samalla se kaventaa voimaantumisen käsitteen merkityksen ainoastaan valinnanvaran laajentumiseksi ja yksilön henkilökohtaisen potentiaalin realisoitumiseksi parhaalla mahdollisella tavalla, eikä pidä sisällään muutosta valtasuhteissa (Drydyk 2013, 249-250).

Seuraavaksi ryhdyn tarkastelemaan, kuinka kokemusasiantuntijuuden projekteissa rakennetaan voimaantunutta yksilöä erilaisilla hallinnan tekniikoiden yhdistelmillä.

KUINKA KOKEMUSASIAANTUNTIJUUEDELLA HALLITAAN?

Michel Foucault’n hallinnallisuuden (ransk. *gouvernementalité*) käsite (2004, 111-113) pitää sisällään modernin hallinnan kaksi puolta: hallinnon toimenpiteet ja hallinnan kohteena olevan yksilön itsen hallinnan. Kokemusasiantuntijuuden kaltaisissa voimaantumisprojekteissa käsitteen avulla voidaan tarkastella, kuinka yksilöä yhtäältä ohjataan kohti toivottua subjektiviteettia, ja toisaalta kuinka hän itse toimintaansa muokkamalla on osa näistä hallinnan toimenpiteistä (Foucault 1994, 785; Gourgues, Rui & Topçu 2013, 23–24).

Kokemusasiantuntijuuden kaltaisissa voimaannuttamisprojekteissa hallinnan päämääränä on tietynlaisen subjektiviteetin, voimaantuneen yksilön tuottaminen. Tällöin hallinta tapahtuu hallinnon toimenpiteiden ja yksilöiden itsen hallinnan yhteenkietoutuneissa käytännöissä, joissa yksilö rakentaa itsensä suhteessa hallinnan keinoin tuotettuun ihanne-subjektiviteettiin. Foucault’n itsetekniikan käsite (engl. *technologies of the*

self) viittaa niihin prosesseihin, joiden kautta yksilö kehittää ja muokkaa itseään saavuttaakseen tietynlaisen olemassaolon muodon ja tavan. Nämä tekniikat edellyttävät itsetietoisuuden lisäksi niiden normien ja käyttäytymissääntöjen tuntemista, jotka ohjaavat sitä, kuinka yksilön käsitys itsestä muodostuu. (Foucault 1994, 723–728; 783–785.) Tähän itsenmuodostuksen (tai subjektivaation, ransk. *assujettissement*) (ks. Pyykkönen 2015, 194) prosessiin voi puolestaan vaikuttaa sellaisilla hallinnan tekniikoilla, joilla vaikutetaan ihmisten haluun ja kykyyn muokata ja suunnata käyttäytymistään hallinnan päämäärien mukaisesti. Tämä voi tapahtua esimerkiksi määrittelemällä, millainen toiminta on ”hyvää, normaalia, tervettä, tehokasta, esimerkillistä tai huomionarvoista” (Miller & Rose 2008, 55). Näiden yhteenkietoutuneiden hallinnan tekniikoiden esiin nostaminen rytmittää luvun lopun.

Seuraavassa tarkastelun kohteena siis ovat ne hallinnan tekniikat, joita kokemusasiantuntijuuden prosessissa käytetään ihannesubjektiviteetin, voimaantuneen yksilön, tuottamiseksi. Tarkastelen, kuinka suoran ohjaamisen toimenpiteet ja itsen hallinnan tekniikat nivoutuvat yhteen kokemusasiantuntijoiden rakentaessa itseään kohti voimaantunutta ihaneminää. Lopuksi tuon esiin paimenvaltaan sisältyvän ”vapaaehtoisen tottelevaisuuden” jännitteen ja esitän, että kokemusasiantuntijuuden projekteissa yksilöiden hallinnan keskeisin keino on hallittavaksi asettumisen ja hyvinvoinnin tai voimaantumisen esittäminen synonyymeinä.

Aineistonani tässä tarkastelussa käytän vuosina 2014 ja 2015 toteuttamiani tutkimushaastatteluja, joissa kokemusasiantuntijat ja sitä kehittävät työntekijät kuvasivat kokemusasiantuntijuutta. Pyrin nostamaan esiin, millaisia käsityksiä ”oikeanlaisesta ja hyödyllisestä” kokemusasiantuntijuudesta kokemusasiantuntijoilla on. Työntekijöiden haastatteluja tarkastelemalla haluan tuoda esiin, millaisten mekanismien kautta nuo käsitykset ovat syntyneet.

Hallinnan tutkimuksen kannalta on merkittävää, että jokainen haastateltavani pystyi verrattain vaivatta määrittelemään, mitä kokemusasiantuntijana toimiminen edellyttää, millaisia reunaehtoja toiminnalla on ja millaista on ”oikeanlainen” kokemusasiantuntijuus. Jo tätä voidaan pitää indikaattorina kokemusasiantuntijuudesta hallinnan projektina – se ei näyttäydy vapaana kansalaistoimintana tai avoimena tilana, johon kuka tahansa voi tulla ja jossa minkä tahansa kaltainen toiminta on mahdol-

lista. Sen sijaan sitä vaikuttavat kehystävän melko tiukat normit ja ihanteet, joista kentän toimijat käyvät kamppailua.

KOKEMUSASiantuntijoiksi Ohjatut

Kokemusasiantuntijuuden kautta tapahtuva hallinta toimii uudelle hallinnalle tyypillisesti ensisijaisesti mielikuvia ja toiveita hallitsemalla; määrittelemällä, millainen on hyvä kokemusasiantuntija, millaista on hyödyllinen tieto tai oikeanlainen käytös. Hallinta operationalisoituu kokemusasiantuntijuuden projekteihin sisältyvissä teknologioissa, kuten kokemusasiantuntijoiden valinnassa, koulutuksessa ja arvioinnissa, mutta myös epäsuoremmin tietynlaisen toiminnan, puhettavan tai oleminen suosimisena – kannustamisena ja rohkaisuna ja toisaalta epäilyinä ja paheksuntana. Niiden kautta muokataan kokemusasiantuntijoiden käsityksiä siitä, mikä on normaalia ja oikeanlaista ja ohjataan heitä pyrkimään kohti oikeanlaisena pidettyä toimijuutta.

Kokemusasiantuntijuuden keinovalikoimaan sisältyviä suoran hallinnan mekanismeja ovat erilaiset haastattelut ja hakemukset, joiden pohjalta kokemusasiantuntijoiksi haluavat valitaan. Suurimmassa osassa kokemusasiantuntijuuden projekteja kokemusasiantuntijaksi päädytään valintaprosessissa, jonka kuluessa työntekijät tekevät arvion kokemusasiantuntijan soveltuvuudesta uuteen rooliin tai siihen johtavaan koulutukseen. He määrittelevät kokemusasiantuntijoita valitessaan, millaisia ominaisuuksia kokemusasiantuntijalta vaaditaan ja mitä puolestaan ei hyväksytä. Näitä ominaisuuksia vahvistetaan koulutuksissa. Ne toimivat hyvän kokemusasiantuntijuuden määritelmän ja vahvistamisen keinoina (mitä heidän tulee osata, kuinka käyttäytyä) vaikuttamalla ennen muuta kokemusasiantuntijoiden omiin käsityksiin hyödyllisistä ominaisuuksista ja taidoista. Lopulta kokemusasiantuntijoiden toimintaa arvioidaan sekä heitä ohjataan ja tuetaan heidän jo toimimissa roolissaan.¹¹

Näillä hallinnan tekniikoilla kokemusasiantuntijoille tuotetaan käsitys tavoitteesta – toimijuudesta, jota kohti kokemusasiantuntijuus heitä vie. Mielikuvia muokkaamalla ja tavoitteita tuottamalla kokemusasiantuntijat saadaan ohjaamaan omaa käytöstään kohti tuota voimaantunutta ihanneroolia.

TM: Voiko sitä tavallaan aatella, et se kokemusasiantuntijana toimiminen on ehkä pikkusen vaativampi tehtävä kun se vertaisena toimiminen?

K10: Joo, kyl se mun mielest aika usein ne tehtävät menee niin. Ja myös mun mielest usein kokemusasiantuntijatehtävät on aika vaativia ja ainakin se tapa millä mä yritän suoriutua omista tehtävistäni, niin kyl mä yritän tuottaa semmost tulosta, joka mahdollisimman hyvin vastaa ammattihenkilökunnan odotuksia muilta ammattilaisilta. En mä tietenkään samaan pysty eikä he odota ett mä olen, mutta se että jos mun tittelinä on kokemusasiantuntija, niin kyl se asiantuntijuus silloin velvoittaa mun mielestä.

Haastateltava kuvaa, kuinka hän kokemusasiantuntijana toimiessaan pyrkii vastaamaan niihin odotuksiin, joita kokee ammattilaisilla häntä kohtaan olevan. Hän ohjaa käytöstään kohti sitä ihannekuvaa, joka hänellä on ammattilaisten toiminnasta ja rakentaa omaa kokemusasiantuntijan rooliaan suhteessa siihen. Hyvältä kokemusasiantuntijalta edellytetään hänen mielikuvissaan kykyä suoriutua tehtävistään liki ammattilaisen tavoin ja tehdä ”ammattimaista tulosta”. Hän on omaksunut nuo tavoitteet omikseen ja määrittelee nyt hyvän kokemusasiantuntijuuden synonyymiksi ammattilaisten odotuksiin vastaamiselle.

”Valmis kokemusasiantuntijaksi” puolestaan konkretisoituu kahteen asiaan: kykyyn ja haluun olla hyödyksi sekä toisaalta esiintyä hillitysti ja yhteistyökykyisesti. Hillitty esiintyminen ja tietynlainen puhetapa puolestaan tuotetaan edellytykseksi ensimmäiselle: ainoastaan hillitty ja yhteistyökykyinen käytös on hyväksyttävää, ja näin ollen hyödyllistä.

Kokemusasiantuntijaksi ei useimmissa tapauksissa hyväksytä ketä tahansa. Useassa haastattelussa kokemusasiantuntijuudelle asetetaan kriteerejä esimerkiksi määrittelemällä, millainen kokemusasiantuntijan suhde omiin kokemuksiin täytyy olla, jotta tämä voi toimia kokemusasiantuntijan tehtävässä. Näin määritellään terve suhde omaan menneisyyteen ja toisaalta ominaisuudet, jotka ovat yksilön hyveitä ja hyvän kokemusasiantuntijan merkkejä. Näissä korostuu muun muassa hyvän kokemusasiantuntijan taito ”nousta yleiselle tasolle”, pois omista kokemuksista. ”Yhteisen kielen” löytäminen alan ammattilaisten kanssa mahdollistaa ”toimimisen kentällä” yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa.

TM: Vähän tarkennan sitä, kun molemmat sanoitte että on tärkeetä että se oma tarina on käsitelty. Miks se on tärkeetä?

T9: Se on sitä kokemusasiantuntijan asiantuntijuutta, että hän on niinkun jäsentänyt kokemuksiaan. --- Ett se tavallaan erottaa tämän kokemusasiantuntijatiedon muusta kokemustiedosta ---

T8: Tämmöessä akuutissa vaiheessa se oma kokemus voi olla sellasta, ett siinä on paljon tunnetta mukana, voi olla katkeruutta, syyttelyä ja tämmöstä joka ei välttämättä oo kovin vaikuttavaa, eikä vakuuttavaa ---

T9: Joo se on totta kyllä ett kokemusasiantuntijan täytyy saada myös se viestinsä sillä tavalla kerrottua, että se myös pystytään ottaan vastaan.

T8: Nii, ett kokemusasiantuntijat ei toimi kuitenkaan sellasessa terapiaympäristössä, että kuulijat ei oo välttämättä niitä jotka pystyy eikä heidän tarvitse ottaa semmosta tunneryöppyä vastaan, vaan se asia sinänsä.

T9: Palvelun kehittämistä vaikka puhutaan, että jos on hyvin katkeria hoitokokemuksia, niin se on tosi hyvä, jos on pystyny sellaseks rakentavaks kritiikiks työstämään, niin silloin ei tule vastareaktioita siellä sitte vaikka ammattilaisten puolelta.

Haastateltavat, kaksi järjestön työntekijää, kuvaavat, kuinka kokemusasiantuntijan tulee voida kertoa kokemuksistaan ilman ”tunneryöppyjä”. Hänen tulee olla vakaa, tasapainoinen ja hillitty, jotta toiminta olisi hyödyllistä. Tunteisiin sortuminen asiasta puhumisen sijaan puolestaan määrittellään ”terapiaympäristöön” kuuluvaksi, ja siten oireelliseksi sairaudesta tai pahoinvoinnista.

Samaa neutraalia puhetapaa hyvän kokemusasiantuntijan ominaisuutena korostavat myös kokemusasiantuntijat itse:

TM: Mitä siihen [kokemusasiantuntijana] pärjäämiseen vaaditaan?

K11: --- Ja kyl se vaatii mun mielestä semmosta diplomaattisuutta, tai siis että sä osaat kattoo asioita monelta kannalta, et koska ei siitä oo mitään hyötyä, et mennään tuonne nyrkkiä paukuttaen, et nää asiat on ihan päin peetä. Et täytyyhän siihen osata tuoda sit sitä ratkasua myös omalta osaltaan. Et semmonen möykkääminen, et asiat on Suo-

messa nii ja näin ja noin huonosti, nii ei se kannata tai johda mihinkään, eikä se asiakkaan tai kokemusasiantuntijan asemaa vie yhtään eteenpäin et möykätään. Mut sit täytyy tietysti myös uskaltaa sanoa, kun on eri mieltä. Et sit semmonen hymistelykään, se on sit se toinen ääripää, semmonen jees jees, maskottikokemusasiantuntija, nii sekään ei oo hyvä juttu.

Edellisestä sitaatista huomataan kuitenkin kokemusasiantuntijuuteen sisältyvä, mielenkiintoinen ristiriita: samalla kun kokemusasiantuntijoilta edellytetään kuuliaisuutta ja sopeutumista uuteen toimintaympäristöön, heidän odotetaan kuitenkin tuovan esiin sopivalla tavalla myös omia kokemuksiaan ja edustavan ”arjen ääntä”.

Tämä tasapainoilu raa’an kokemuksen ja yleisen tiedon välillä on kokemusasiantuntijuudessa jatkuvasti läsnä oleva jännite. Yhtäältä kokemusasiantuntijoilta odotetaan puhdasta ja aitoa ruohonjuuritason kokemusta ja siitä kumpuavaa tietoa. Toisaalta nuo kokemukset täytyy kuitenkin osata muokata toimintakentän puhetapaan sopivaksi, yleistettäväksi ja ratkaisukeskeiseksi puheeksi. Kokemusasiantuntijuuden kautta määritelty normaalia ja hyvää olemista koskeva toiminta- ja puhetapa tuottaa kokemusasiantuntijoille mittapuun, jota vastaan omaa toimintaa voi mitata ja arvioida. Möykkääminen ei ole hyväksi, muttei liioin hymistelykään. Tällainen jämää, pelisilmän omaava ohjattu aktiivinen kansalainen on hallinnan tutkimisen kannalta hyvin mielenkiintoinen ideaalisubjektiviteetti, sillä se pitää sisällään samanaikaisesti kuuliaisen ja yhteisön hyödyksi toimivan jäsenen, mutta myös aktiivisen, itsenäisen ja jopa radikaalin valtaapitäviä kyseenalaistavan toimijan. Tätä ”vapaehtoisen tottelevaisuuden” ilmiötä tarkastelen lopuksi Foucault’n paimenvallan ajatusta hyväksikäyttäen.

TOTTELEVAISTA VOIMAANTUMISTA

Lukuvuonna 1977-1978 *Collège de Francesa* pitämässään luentosarjassa *Sécurité, territoire, population* (suom. Turvallisuus, alue, väestö, 2010, Episteme.) Michel Foucault esittelee ajatuksen paimenvallasta eräänä modernin hallinnan tapojen taustalla vaikuttavana logiikkana. Paimen- tai pastoraalivallan ydinajatus on hallinta hyväntahtoisena kurin- ja huo-

lenpitona – lauman johtamisena ja sen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista huolehtimisena. Paimenen tehtävä on samanaikaisesti pitää huolta laumasta ja sen hyvinvoinnista kokonaisuutena, mutta samalla pelastaa jokainen lauman yksilö. Hyvän paimenen elämään kuuluu jatkuva tasapainoilu yksilöiden pelastamisen ja lauman hyvinvoinnin välillä. Nykypäivän hallinnon analyyseissä lauman ”pelastaminen” saa uusia merkityksiä: sillä voidaan ajatella tarkoitettavan terveyden, hyvinvoinnin, vaurauden, elintason ja turvallisuuden kaltaisista asioista huolehtimista. (Foucault 2004, 130–131; 1982, 783–784.)

Kokemusasiantuntijoiden tapauksessa heidän elämänhistoriansa ongelmalliset kokemukset antavat mahdollisuuden määritellä heidät paimenen ohjausta kaipaaviksi yksilöiksi. Vaikeat elämäkokemukset oikeuttavat puuttumaan heidän elämäänsä kokemusasiantuntijuuden kaltaisella hallinnan mekanismilla. Kipeä osa menneisyyttä uhkaa ”lauman” hyvinvointia tuottamalla pahoinvointia ja epävakautta yksilöiden elämään ja sen myötä koko yhteisöön. Näin se oikeuttaa hallinnan toimenpiteen, jonka kautta tuo kokemus on mahdollista ottaa haltuun ja muuttaa hyödylliseksi. Paimenen ohjausvallalle tyypillisesti se perustuu ajatukseen auktoriteettien, tässä tapauksessa sosiaalialan viranomaisten ja järjestöjen, erityisosaamiselle ja asiantuntemukselle määritellä, mikä on hyvää, tervettä ja oikeanlaista. Sen myötä voidaan puuttua ihmisten elämään erilaisilla väliintuloilla ja hoitaa ”epänormaalia”.

Lauman hyvinvoinnista pidetään huolta, kun sitä uhkaavat yksilöt otetaan haltuun kutsumalla ja muokkaamalla heidät toimimaan hyödylliseksi määritellyssä roolissa. Voidaan ajatella, että hakeutumalla kokemusasiantuntijatoiminnan piiriin ihminen ”alistuu” kokemusasiantuntijuutta kehittävien ohjaajien ja kouluttajien hyvää tekeväälle vallalle (ransk. *pouvoir bienfaisant*) (Foucault 2004, 130), muokattavaksi, ohjattavaksi ja arvioitavaksi. Toisaalta kokemusasiantuntijuuden ihannekuvan kautta vaikutetaan mielikuviin ja tavoitteisiin myös niiden ongelmallisissa elämäntilanteissa elävien ihmisten osalta, jotka eivät ole mukana projektien toiminnassa.

Kokemusasiantuntijana toimiessa laumalle haitallinen kokemus kehystetään uudelleen koko lauman hyödyksi. Siitä muodostuu tiedon lähde, jonka kautta lauman auttaminen mahdollistuu. Foucault’n mukaan paimenvallan tapainen hallinta voi toimia vain ”tuntemalla ihmisten mielet

ja sielut läpikotaisin, saamalla heidät paljastamaan sisimmät salaisuutensa. Se edellyttää omantunnon tuntemista ja kykyä ohjata sitä” (Foucault 1982, 783). Hyvältä kokemusasiantuntijalta edellytetyn hillityn kokemusten esittämisen myötä yksilöiden tunteikkaat kokemukset normalisoidaan, neutraloidaan ja uudelleenkehystetään laumalle hyödylliseksi yleiseksi tiedoksi.

Kokemusasiantuntijana toimiminen puolestaan edustaa normaaliutta; toivotunlaista toimintaa ja käyttäytymistä, jota vastaan omaa menneisyyden poikkeamaa on mahdollista peilata. Kokemusasiantuntija on paimenvallan logiikkaa mukailleen hyvä lauman jäsen: hän ei uhkaa lauman hyvinvointia ja olemassaoloa, vaan on kuuliainen ja tottelevainen (ks. Foucault 2004, 177-183). Tavoitteena on koko yhteisön hyvää edistävä toimijuus, eli eräänlainen ohjattu aktiivinen kansalaisuus.

Tämä ristiveto voimaantumisen ja ohjaukseen asettumisen välillä on nähdäkseni eräs kokemusasiantuntijuudella hallinnan avainkysymyksiä. Yhtäältä kokemusasiantuntijuuden projekteissa voimaantuminen esitetään sekä keinona että päämääränä; tavoitteena on ”ihmisten ääntä kuulemalla” ”antaa tilaa ihmisille”. Samalla kuitenkin sekä voimaantumiseen käytetyt keinot, että voimaantumisesta kertovat merkit ovat hallinnon taholta määriteltyjä. Yksilön katsotaan voimaantuneen, mikäli hän kykenee olemaan hyödyksi kokemusasiantuntijuudelle asetettujen tavoitteiden mukaisesti ja mikäli hän toimiessaan täyttää voimaantuneen yksilön käytökselle asetetut ehdot hillitystä ja yhteistyökykyisestä tavasta toimia (ks. Cruikshank 1999, 67).

[Kokemusasiantuntijuuden kehittämistä ohjaavan] Recovery-ajattelun mukaan tärkeä toipumisprosessin etenemisen merkki on, että toipujasta tulee muutakin kuin hoidon passiivinen vastaanottaja. Aktiivinen toiminta voi olla esimerkiksi muiden ihmisten tukemista, oman tarinan jakamista, kansalaistoimintaa yhdistyksissä tai kiinnittymistä muulla tavoin osalliseksi yhteiskuntaan. Oman tarinan kertominen voi tarjota toivoa ja inspiraatiota muille toipujille. --- Toipumisesta kertominen on samalla myös tärkeä tapa rakentaa itselleen uutta muuttunutta identiteettiä. (Kuntoutujasta toimijaksi – kokemus asiantuntijuudeksi, 2013, 11)

Näin kokemusasiantuntijuuden projekteissa halu ja kyky asettua ohjattavaksi muodostuu synonyymiksi voimaantumiselle ja hyvinvoinnille. Hallitsematon käytös puolestaan asetetaan sairauden ja pahoinvoinnin kategoriaan kuvaamaan ongelmia, joihin kokemusasiantuntijuus tarjoaa ratkaisun. Olennaista on, että hallittavaksi asettuminen todella edellyttää kokemusasiantuntijalta itseltään aktiivisia toimia: hänen täytyy haluta seurata ohjausta ja vapaaehtoisesti suunnata omaa toimintaansa sen mukaisesti. Paimenvallan tyyppinen hallinta nojaakin mielenkiintoisella tavalla jonkinlaiseen yksilöiden aktiivisuuden ja passiivisuuden yhteenliittymään: lampaiden täytyy päättää aktiivisesti seurata paimenta, mutta luopua oma-aloitteisesta aktiivisuudestaan tämän jälkeen.

Vaikuttaakin siltä, että kokemusasiantuntijuuden sisällään pitämä voimaantuminen on paitsi rajoitettua myös hallinnan pyrkimykseen valjastettua. Sillä ei niinkään viitata todelliseen vallan uusjakoon, vaan kokemusasiantuntijoina toimivien ihmisten kykyyn toimia hallinnan päämäärien mukaisesti.

Asia ei kuitenkaan, tietenkään, ole näin mustavalkoinen. Ihmiset eivät ole lampaita, eikä Foucault'kaan näin oleta. Sen sijaan hän huomauttaa, että hallittavaksi asettumiseen sisältyy aina toisin toimimisen mahdollisuus. Ohjaaminen toimii ainoastaan niin kauan kuin ohjatut haluavat tulla ohjatuiksi (Foucault 2012, 226). Ohjausta seuraava voi koska tahansa päättää olla seuraamatta ohjeita, oli se kuinka hyväntahtoista tai voimaannuttavaa tahansa, ja kieltäytyä tarjotusta ihannesubjektiviteetista. Lopuksi tarkastelenkin näitä toisin toimimisen, tai kenties aidon voimaantumisen, paikkoja

VOIMAANNUTTAVA KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS

Ihmiset ovat kokemusasiantuntijuuden kaltaisissa hallintaprojekteissa samanaikaisesti sekä subjekteja että objekteja – hallinnan kohteita mutta samanaikaisesti välttämättömiä toimijoita hallinnan projektin toteuttamisessa (esim. Miller & Rose 2008, 53–55). Tämä tekee hallittavista yksilöistä myös pelaajia osallistamis- ja voimaannuttamispolitiikkojen kentällä. Koska kokemusasiantuntijuudella hallinta edellyttää yksilöiltä itsen ohjaamista tiettyjä voimaantumisen kriteereitä kohti, on jokaisella myös mahdollisuus joko kieltäytyä suostumasta voimaantumiselle ase-

tettuihin kriteereihin tai hyödyntää kokemusasantuntijuuden tuottamaa toimintatilaa tavoilla, jotka ovat hallinnon päämäärän vastaisia (ks. Newman & Clarke 2009, 138).

Foucault (2004, 205) käyttää vastakäyttäytymisen (ransk. *contre-conduit*) käsitettä kuvaamaan tilanteita, joissa ohjatut kieltäytyvät seuraamasta hallinnon ohjeita. Kokemusasantuntijuuteen sisältyykin paimenvallan hyväntahtoisen ohjaamisen ja kuuliaisuuteen perustuvan subjektiviteetin ohella mahdollisuus myös toisenlaisen subjektiviteetin rakentamiseen: mahdollisuus toimia ”ohjausta vastaan”, tuoda esiin näkökulmia tai puhetta, joka ei ole hallinnan näkökulmasta toivottavaa tai hyödyllistä, antaa mahdollisuuden ”voimaantua väärin” itsenäiseksi ja hallinnosta riippumattomaksi toimijaksi. Onkin mahdollista, että ohjauksesta ja koulutuksesta huolimatta ”arjen äänet” alkavat kokemusasantuntijoiden kautta kuulua myös hallinnon kannalta kiusallisissa tilanteissa.

Tämä kokemusasantuntijuuden voimaantumista ja ”vastakäyttäytymistä” vaaliva puoli on erityisen selvästi nähtävissä niissä kokemusasantuntijuuden projekteissa, joissa kokemusasantuntijaksi pääsy ei edellytä koulutusta eikä siihen liity (eksplisiittistä) valintaprosessia. Niissä vastakäyttäytymisen mahdollisuus tulee ilmi esimerkiksi erilaisten ohjaamismenetelmien vastustuksena.

K1: Ite en henkilökohtaisesti ikinä menis kokemusasantuntijakoulutukseen.

TM: Mikset?

K1: No mikä kokemus siitä tulee siitä koulusta? Sehän olis sitten kun kirjan opiskelisi. Mulle se kokemusasantuntijuus on sitä, että se nojaa täysin siihen omaan kokemukseen, omaan elettyyn elämään. Se on mun elämä. Mä tiedän, mistä mä puhun silloin kun mä puhun mun elämästä. Mä en niinku ymmärrä, minkä osan siitä voi sitten opiskella.

Haastateltava järjestön kokemusasantuntija vastustaa kiivaasti koulutuksen kaltaisia keinoja muokata hänen tapaansa kertoa elämäntarinsansa ja hyödyntää sitä. Sama vastustus tuli ilmi useassa, erityisesti järjestössä toimivan kokemusasantuntijan haastattelussa. Koulutus koettiin keinoksi suitsia tai jopa sensuroida aitoja kokemuksia, joiden edustajina kokemusasantuntijat haluavat itsensä nähdä.

TM: Ja sul on nimenomaan semmoinen kokemus, ett siel on niinku tietosesti pimitetty tai tietosesti estetty, ettette päässy [toimimaan]?

K14: On on joo. Mä annoin yhen lehtihaastattelunki tänne kirkonväelle kerran, nii meidän yhteistyökumppani, mikä on nytte kaupungin työntekijä, nainen, nii sille älähdettiin heti siitä että, ku se julkastiin lehdessä, ett ei tollast saa, ett sen pitää ilmottaa ja mä sanoin, ett pitää turpanne kiinni, ett mä en oo teidän palkkalistoilla, voit ilmottaa pomolle. Mä sanon sitä, mitä mä sanon. Sit kun kaupunki maksaa mun palkan, nii sit mä voin totella kaupunkia.

Toisaalta koko kokemusasiantuntijuuden ilmiö, sikäli kun se on muovautunut vahvasti kokemusasiantuntijoiden omien toiveiden mukaiseksi avoimeksi toimintamahdollisuudeksi, voidaan nähdä vastakäyttäytymisen muotona. Kokemusasiantuntijuuden tulkitseminen yksioikoisesti instituutioiden keinoksi osallistaa yksilöitä haluamiinsa toimintamuotoihin ja hallita heidän käyttäytymistään ei tee oikeutta ilmiön monimuotoisuudelle. Ennalta määrättyjen osallistumistapojen ja tiukkojen valintaprosessien ohella kokemusasiantuntijuudella tuotetaan myös uusia, vapaita toimintatiloja. Etenkin toimijoille itselleen kokemusasiantuntijuus merkitsee usein vapautta toimia ja kehystää omat kokemuksensa uudelleen. Käytännössä toimintatila kuitenkin usein on hyvin rajoittunut, ja myös ohjausta vastaan toimimaan pyrkivät kokemusasiantuntijat tuntevat rajoitusten vaikutukset toiminnassaan.

TM: Sä kuvaat ett tuohonki asiaan on jo yritetty tavallaan vaikuttaa ja sä aikasemmin puhuit ett miten Lahdessa olitte yhdessä suunnittelemassa sitä asumisyksikköä ja sitten kuitenkin se ei lopulliseen tulokseen vaikuttanu, niin aatteletko että tällä kokemusasiantuntijuudella on jotakin muuta merkitystä kun sille kokemusasiantuntijalle itselleen vai onko se ainoastaan se niinkun sanoit että saa elämän takasin ja saa sisältöä omaan elämään?

K12: Kyl se vähän tahtoo sillä lailla olla että kun kokemusasiantuntijoilla ei oo mitään asemaa siinä hierarkiassa. Ja sehän on hurjaa hierarkiataistelua se, jos ajatellaan että siellä on pikkupomo ja vähän isompi pomo ja pomo ja pomojen pomo ja siellä sitten nousee pikku hiljaa niinkun tässä hierarkiassa ylöspäin.

Suurimmalle osalle haastateltavista kokemusasiantuntijuuden suurin merkitys olikin omassa voimaantumisen kokemuksessa. Kokemusasiantuntijatoiminnassa mukana olemisessa koettiin olevan aitoa merkitystä oman hyvinvoinnin ja onnellisuuden kannalta. Tärkeä kysymys onkin, mikä merkitys tällä kokemuksella on hallinnallisuuden tutkimuksen kannalta.

LOPUKSI

Tässä luvussa olen käsitellyt kokemusasiantuntijuutta hallinnan tutkimuksen näkökulmasta. Olen havainnut, että se pitää sisällään useita hallinnan mekanismeja, joilla pyritään ottamaan haltuun yksilöiden kielteiseksi määriteltyjä kokemuksia ja ominaisuuksia sekä ohjaamaan heidän halujaan kohti oikeanlaisena koettua toimintaa. Oikeanlaiseksi ja hyödylliseksi toimijuudeksi määrittyy kokemusasiantuntijuuden projekteissa aktiivinen mutta maltillinen kansalainen, joka oppii kokemuksistaan mutta osaa käsitellä niitä ilman suuria tunteita.

Olen tarkastellut kokemusasiantuntijuutta hallinnallisuuden näkökulmasta kahdesta suunnasta. Yhtäältä olen tarkastellut kokemusasiantuntijuutta Michel Foucault'n paimenvallan ajatuksen kautta hyväntahtoisena ohjaamistoimenpiteenä, jonka tavoitteena on lauman ja yksilöiden hyvinvoinnista huolehtiminen. Paimenvallan näkökulmasta kokemusasiantuntijuus merkitsee mahdollisuutta ja keinoa ottaa haltuun poikkeavuudet ja tuottaa turvallisia ja kuuliaisiksi kansalaisia. Tämä tapahtuu ohjaamalla kokemusasiantuntijoita muun muassa koulutusten ja valintaprosessien kautta määrittämällä, mikä on ”oikeanlaista tietoa” ja millainen ”hyödyllistä toimintaa”. Samalla kokemusasiantuntijasta tuotetaan ideaalisubjektiviteettia: ongelmallisia elämäkokemuksia omaaville ihmisille tavoiteltavaa olemisen tapaa. Kokemusasiantuntija on eräänlainen ihannekuva toimijasta, joka on esimerkiksi tavalla ”työstänyt” haitalliset elämäkokemuksensa ja tuo ne nyt ”yhteisen hyvän käyttöön”. Näin asettuminen hallittavaksi tuotetaan merkiksi voimaantumisen ja hyvinvoinnista, ja kokemusasiantuntijoista tuotetaan ”ohjattuja aktiivisia kansalaisia”.

Toisaalta vaatimus kokemusasiantuntijoiden aktiivisesta ohjauksen seuraamisesta saa aikaan myös mahdollisuuden toimia toisin, voimaantua väärin. Kokemusasiantuntijuuteen sisältyvä ajatus arjen äänen edus-

tamisesta pitää sisällään mahdollisuuden tuoda tuo ääni esiin sellaisissa yhteyksissä tai muodoissa, jotka eivät ole hallinnan näkökulmasta toivottavia. Vastakäyttäytymisen mahdollisuus voidaan nähdä myös kokemusasiantuntijuuden ilmiötason ominaisuudeksi. Jo kokemusasiantuntijoiden olemassaolo rikkoo perinteisiä hallinnan rakenteita tekemällä uusien toimintatilojen avaamisen mahdolliseksi.

Kokemusasiantuntijuudessa on hallinnan keinona merkityksellistä myös sen operationalisoituminen tiedon määritelmässä. Kokemusasiantuntijuus tuo perinteisen, koulutukseen nojaavan asiantuntijatiedon haastajaksi kokemukseen pohjautuvan tiedon, joka kuitenkin raamiteetaan huolellisesti ennen kuin se hyväksytään ”oikeaksi” tiedoksi. Kokemusasiantuntijuus ja kokemustieto tekevät siten eräänlaisia repeämiä asiantuntijuuteen perustuviin byrokraattisen hallinnan mekanismeihin jo olemassaolollaan, sillä ne mahdollistavat asiantuntijatiedon ja niihin pohjautuvan hallinnan kyseenalaistamisen. Vaikka oikeanlaisen kokemustiedon määrittäminen ja sen hyödyntäminen käytännössä ovatkin tiukasti hallinnan näkökulmasta johdettuja prosesseja, pakottaa niiden kautta tapahtuva hallinta kuitenkin tuomaan näkyväksi joitain perinteiseen asiantuntemukseen perustuvan byrokraattisen hallinnan perusteita. Kun määritellään, mikä on oikeaa tietoa ja mistä se syntyy, asettuu myös perinteinen asiantuntijatieto arvostelun ja kyseenalaistuksen kohteeksi.

Toinen hallinnallisuuden tutkimuksen kannalta merkityksellinen huomio liittyy voimaantumisen kokemuksellisuuteen ja esittää haasteen voimaantumisen hallinnallisuuden tulkinnalle. Mikäli hyväksymme ajatuksen voimaantujista myös aktiivisina pelaajina voimaantumispoliittisilla pelikentillä, millä perusteella tulkitsemme heidät ensisijaisesti hallinnan kohteiksi? Haastattelemani kokemusasiantuntijat kokevat itse hyötyneensä valtavasti kokemusasiantuntijuudesta. Sen sisältämät terapeutitset keinot koetaan hyödyllisiksi ja suurin osa havaitsee kokemusasiantuntijuudessa myös aitoa vallan uudelleenjakoa. Kokemusasiantuntijat siis kokevat voimaantuneensa. Vaikka osa haastateltavistani koki toimintaansa kontrolloitavan tai jopa hyväksikäytettävän, suurin osa kuvasi jotain päinvastaista. Tuleeko tämä tulkita ainoastaan erittäin tehokkaaksi ja hienovaraiseksi onnistuneen hallinnan projektiksi, vai onko mahdollista, että myös kokemusasiantuntijat osaavat pelata voimaantumispoliittikan peliä omaksi edukseen?

VIITTEET

- 1 Aineistolistaus on luvun lopussa. Aineisto on osa väitöskirjatutkimukseni materiaalia, jossa tutkin kokemusasiantuntijuutta tapausesimerkinä kansalaisuutta tuottavasta uuden hallinnan mekanismista.
- 2 Toteutin haastattelut teemahaastatteluina 4.4.2014.- 16.6.2015. Haastattelaviksi ovat valikoituneet ne tutkimuksen kohteena olevissa hankkeissa toimivat henkilöt, jotka keväällä 2014 hankkeille lähetetyn avoimen kutsun pohjalta ilmoittivat kiinnostuksensa haastatteluihin. Varsinaisten tutkimushaastatteluiden lisäksi viitataan hankkeiden työntekijöiden kanssa käytyihin, litteroituihin keskusteluihin kokemusasiantuntijuudesta.
- 3 Haastatteluaineistoa konstruktionistisesti tulkittaessa myös itse haastattelu-tilanne ja haastattelavien valinta tulevat esiin merkityksellisinä kysymyksinä. Voidaan ajatella, että tutkimukseen osallistuivat ne kokemusasiantuntijat, jotka ovat hallinnan näkökulmasta jo valmiiksi ”myötämielisimpiä” tai parhaiten hallinnan intressien suunnassa toimivia. Toisaalta haastatteluissa kävi selvästi ilmi, kuinka ulkopuoliselle haastattelijalle oli helppo kuvata myös oman roolin ongelmallisuutta ja toiminnassa koettuja epäkohtia.
- 4 Vuosina 2000–2013 sosiaalialan järjestöjä rahoittava RAY on rahoittanut 50 asiakkaiden osallisuutta edistävää hanketta. Näistä 13 on keskittynyt erityisesti kokemustiedon ja -asiantuntijuuden kehittämiseen.
- 5 Esim. Chassot & Mendes 2015; Laitinen & Niskala 2013; Veseth, Binder, Borg & Davidson 2012.
- 6 Esim. Matthies & Rantamäki. 2013; Martin 2011, Healy & Boyd 2011; McLaughlin, Brown & Young 2004; Beresford & Croft 2001.
- 7 Esim. Fleming ym. 2014; Barber ym. 2011; Toikko, T. & Rantanen, T. 2009.
- 8 Kaste on Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön rahoittama ja koordinoima sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma, jossa ”määritellään alan uudistustyön tavoitteet ja toimenpiteet niiden saavuttamiseksi. Lisäksi siinä määritellään tavoitteiden saavuttamista tukevat keskeiset lainsäädäntöhankkeet, ohjelmat, suositukset ja valvonnan painopisteet. --- Ohjelmassa nivoetaan yhteen hallitusohjelma ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön (STM) strategian mukainen säädös-, resurssi- ja vuorovaikutusohjaus. (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012–2015, 4.)
- 9 Ks. esim. Oikeusministeriö 2009; Korvela 2012.
- 10 Siteeratuissa haastatteluissa lyhenteet K1-K21 viittaavat kokemusasiantuntijoihin ja T1-T11 työntekijöihin. Haastattelijaan viitataan nimikirjaimillani TM.
- 11 Esim. THL: Kuntoutujasta toimijaksi – kokemus asiantuntijuudeksi

LÄHTEET

- Aaltio, E. (2013). *Hyvinvoinnin uusi järjestys*. Helsinki: Gaudeamus
- Bacchi, C. (2000). Policy as discourse: What does it mean? Where does it get us? *Discourse: studies in the cultural politics of education*, 21(1), 45–57.
- Barber, R., Beresford, P., Boote, J., Cooper, C., & Faulkner, A. (2011). Evaluating the impact of service user involvement on research: a prospective case study. *International Journal of Consumer Studies*, 35(6), 609–615.
- Beresford, P. (2009). Osallistumisen ja valinnan jännitteet terveydenhuollossa –palvelunkäyttäjän näkökulma. Teoksessa Koivusalo, M., Ollila, E. & Alanko, A. (2009). *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Beresford, P. (2002). User involvement in research and evaluation: liberation or regulation? *Social Policy & Society*, 1(2), 95–105.
- Beresford, P. & Croft, S. (2001). Service Users' Knowledges and the Social Construction of Social Work. *Journal of Social Work*, 1(3), 295–316
- Beresford, P. & Salo, M. (2008). *Kokemuksen muodonmuutos. Kohti palveluiden käyttäjienomaa tutkimustoimintaa*. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- Bevir, M. (2006). Democratic Governance: Systems and Radical Perspectives. *Public Administration Review*, 66(3), 426–436.
- Chassot, C.S. & Mendes, F. (2015). The experience of mental distress and recovery among people involved with the service user/survivor movement. *Health*, 19(4), 372–388.
- Cruikshank, B. (1999). *The Will to Empower. Democratic Citizens and Other Subjects*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Drydyk, J. (2013). Empowerment, agency, and power. *Journal of Global Ethics*, 9(3), 249–262.
- Eriksson, K. (2012). Self-service society: participative politics and new forms of governance. *Public Administration*, 90(3), 685–698.
- Fleming, J. et al. (2014). Working together – innovative collaboration in social care research. *Qualitative Social Work*, 13(5), 706–722.
- Foucault, M. (2012). *Du gouvernement des vivants. Cours au Collège de France 1979–1980*. Paris: Gallimard/Seuil.
- Foucault, M. (2004). *Sécurité, territoire, population*. Paris: Gallimard/Seuil.
- Foucault, M. (1994). *Dits et écrits IV (1980–1988)*. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795.
- Gretschel, A. & Mulari, T. (2013). *Monialaisten yhteistyöverkostojen kehittämissanke*. Suomen Nuorisoyhteistyö. Helsinki: Allianssi ry & Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 67.
- Gourgues, G., Rui, S. & Topçu, S. (2013). Gouvernementalité et participation. Lectures critiques. *Participations*, 2013/2 (6), 5–33.

- Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. (2009). *Analyzing Narrative Reality*. London: Sage.
- Healy, K. & Boyd, C. (2011). Seeking and Using Service User Input to Improve Clinical Services. *Group Analysis*, 45(1), 15–27.
- Hokkanen, L. (2014). *Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Hyväri, S. (2005). Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa M. Nylund & A. Yeung (toim.). *Vapaaehtoistoiminta- Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Jankko, T. (2008). *Mielenterveyden kokemusasiantuntijuuden merkityksiä kuntoutujiin ja omaisten ryhmäkeskusteluissa*. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.
- Julkunen, R. (2000). Social background of the rise of the third sector – The Finnish Welfare reform in the 1990’s. Teoksessa M. Siisiäinen, P. Kinnunen, & E. Hietanen (toim.). 2000. *The Third sector in Finland. Review to Research of the Finnish Third Sector*. Helsinki: The Finnish Federation for Social Welfare and Health and University of Lapland.
- Korvela, P. (2012). Postdemokratia. *Politiikka*, 54(2), 148–57.
- Laitinen, M. & Niskala, A. (2013). *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, M. & Nikupeteri, A. (2013): Kokemusasiantuntijuus väkivaltatyössä. M. Laitinen & A. Niskala (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere.
- Lappalainen, P. (2010). Kansalaistoiminta ja kansalaisyhteiskunta. *Kansalaisyhteiskunta*, 1/2010. Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen seura.
- Leinonen, A. (2012). *Sairauden taakasta kokemuksen voimaan. Mielenterveys- ja päihdekun toutujat palveluiden kokemustutkijoina*. Pro gradu –tutkimus. Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Lister, R. (2002). A Politics of Recognition and Respect: Involving People with Experience of Poverty in Decision Making that Affects their Lives. *Social Policy and Society*, 1(1), 37–46.
- Martin, G. P. (2011). Public deliberation in action: Emotion, inclusion and exclusion in participatory decision making. *Critical Social Policy*, 32(2), 163–183.
- Matthies, A-L. & Rantamäki, N. (toim.) (2013). *Hyvinvointitalkoot – Miten kuntalaisten osallistuminen tukee palveluita*. Kokkola: Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius & KAMPA-hanke.
- McLaughlin, H. Brown, D. & Young, A. M. (2004). Consultation, Community and Empowerment. Lessons from the Deaf Community. *Journal of Social*

- Work*, 4(2), 153–165.
- Miller, P. & Rose, N. (2008). *Governing the Present*. Cambridge: Polity Press.
- Newman, J. & Clarke, J. (2009). *Publics, Politics & Power. Remaking the Publics in Public Services*. London: Sage.
- Newman, J. (2005). *Remaking Governance: Peoples, Politics and the Public Sphere*. Bristol: Policy Press.
- Nylund, M. & Yeung, A. (2005). (toim.): *Vapaaehtoistoiminta- Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Pekkarinen, E. (2011). *Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 51.
- Pyykkönen, M. (2015). Michel Foucault – vallan, tiedon ja subjektiivien tutkija. Teoksessa M. Pyykkönen & I. Kauppinen (toim.) *1900-luvun ranskalainen yhteiskuntateoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rosanvallon, P. (2013). *Demokraattinen oikeutus. Puolueettomuus, refleksiivisyys, läheisyys*. Tampere: Vastapaino.
- Saurugger, S. (2010). The social construction of the participatory turn: The emergence of a norm in the European Union. *European Journal of Political Research*, 49(4), 471–495.
- Sauvêtre, P. (2013). La problématisation de la participation à travers l’histoire de la gouvernementalité. *Participations*, 2013/2(6), 35–63.
- Tehseen, N. (2013). Service user involvement, authority and the ‘expert-by-experience’ in mental health. *Journal of Political Power*, 6(1), 49–68.
- Toikko, T. & Rantanen, T. (2009). *Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon*. Tampere: Tampere University Press.
- Toiviainen, H. (2009). Potilasjärjestöt terveystieteiden toimijoina. Teoksessa M. Koivusalo, E. Ollila, & A. Alanko (toim.). *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Veseth, M., Binder, E., Borg, M. & Davidson, L. (2012). Toward Caring for Oneself in a Life of Intense Ups and Downs: A Reflexive-Collaborative Exploration of Recovery in Bipolar Disorder. *Qualitative Health Research*, 22(1), 119–133.
- Warren, M. E. (2009). Governance-driven democratization. *Critical Policy Studies*, 3(1), 3–13.

VIITATTU AINEISTO

Hanna Falk, Marjo Kurki, Päivi Rissanen, Sini Kankaanpää, Niina Sinkkonen
2013: *Kuntoutujasta toimijaksi – kokemus asiantuntijuudeksi*. Työpapereita

39. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpöytäpaperi 15/2013
- Oikeusministeriö 2009. Demokratiapolitiikan suuntaviivat. Demokratiapolitiittinen keskusteluasiakirja 2009. Oikeusministeriö: Helsinki.
- Päivi Lepistö, Lauri Kuosmanen, Airi Partanen & Juha Moring (toim.). *Paremmän palvelun avaimia. Kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman toimeenpano Mielen avain –hankkeessa*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 64 / 2012.
- RAY – avustuslinjaukset <https://www2.ray.fi/fi/avustusten-suuntaaminen-ja-painotukset> Viitattu 1.10.2015
- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma. KASTE 2008–2011.* Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012–2015.* Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:1
- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (Kaste) 2012–2015. TOIMEENPANOSUUNNITELMA.* Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:20.
- Sosiaali- ja terveysministeriö: *Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2015 – kohti sosiaalisesti kestävää ja taloudellisesti elinvoimaista yhteiskuntaa.*

Haastattelut:

- Kokemusasiantuntija K1, haastateltu 4.4.2014
- Kokemusasiantuntija K10, haastateltu 10.6.2014
- Kokemusasiantuntija K11, haastateltu 13.6.2014
- Kokemusasiantuntija K12, haastateltu 8.4.2015
- Kokemusasiantuntija K13, haastateltu 8.4.2015
- Kokemusasiantuntija K14, haastateltu 8.4.2015
- Työntekijät T8 ja T9, haastateltu 27.4.2015

Litteroidut keskustelut:

- Hanketyöntekijät A ja B, 10.4.2014

Tutkimukseen sisältyvät hankkeet

Mielenterveyden keskusliitto ry: Kokemusasiantuntemuksen ja -arvioinnin vakiinnuttaminen mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämisessä

Ensi- ja turvakotien liitto ry: Miina - Väkivaltaa kokeneiden naisten osallisuuden ja voimaantumisen tukeminen

Youth Against Drugs: Kokemusasiantuntijuus ehkäisevässä huumeryöissä

Vailla Vakinaista Asuntoa ry: Kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen asunnottomien palveluja suunniteltaessa ja tuotettaessa (Omat Avaimet 2012-2015)

Muotialan asuin- ja toimintakeskus: Palvelujen käyttäjien kouluttautuminen kouluttajiksi, arvioijiksi ja vertaistukiryhmien ohjaajiksi (KAVERI-projekti, 2001-2004) ja Ehkäisevän mielenterveystyön projekti – kokemustietoa mielenterveyden häiriöistä työikäisille (Kokemus tiedoksi –projekti 2005 – 2009)

Omaishoitajat ja läheiset –liitto ja Mielenterveysomaisten keskusliitto – FinFami: OPASTAVA – Asiakkaat ja ammattilaiset omaishoitoa kehittämässä (2012–2016)

Vantaan kaupunki: Mielen avain. Etelä-Suomen mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämishanke.

Tampereen kaupunki: SOS II – Sosiaalisesti osalliseksi sosiaalityöllä (2013-2015)